

Odmiany terytorialne polszczyzny

Dialekt ludowy i gwara ludowa

Dialekt jest to język jakiegoś regionu, podrzędny w stosunku do języka ogólnego. Nauka o poszczególnych dialektach to **dialektologia** (gr. *dialektos* – gwara, *logos* – słowo, nauka). To dzięki dialektom właśnie mogło dojść do ukształtowania takiego języka ogólnonarodowego, jakim posługujemy się dziś.

Wyróżniamy dialekty:

- **Małopolski**, który obejmuje gwary: podhalańską, krakowską, kielecką, sandomierską, rzeszowską i lubelską. Cechą charakterystyczną jest mazurzenie.
- **Mazowiecki**, który występuje na Mazowszu bliższym i dalszym oraz na Kurpiach, Mazurach, Podlasiu i w Suwalskiem. Cechą charakterystyczną jest mazurzenie oraz twarda wymowa zmiękczonej spółgłoski k', l', g' (np. lypa zamiast lipa, gybki zamiast gibki).
- **Śląski**, który obejmuje Śląsk Opolski, Śląsk Górny oraz Śląsk Cieszyński. Cechą charakterystyczną jest sziakanie, czyli utożsamienie spółgłosek ś, ź, ć, c, dź ze spółgłoskami sz, ż, cz, dż.
- **Wielkopolski**, obejmujący dialekty ziem nad środkową i dolną Wartą; mamy tu do czynienia ze ścieśnieniem samogłosek.
- **Pomorski** – to dialekty: kaszubski (najbardziej charakterystyczny dla tej grupy), kociewski, borowiacki i dialekty krajeńskie. Cechy charakterystyczne to brak mazurzenia i kaszubienie, czyli zastępowanie w wymowie spółgłosek ś, ź, ć, dź spółgłoskami s, z, c, dz.

Gwara to mowa ludzi mieszkających na niewielkim terytorium, głównie na wsi. Pamiętaj: jest to termin podrzędny w stosunku do dialektu. Choć czasami bywają one używane zastępczo.

Dialektyzmami nazywamy środki językowe pochodzące z dialektów ludowych wykorzystywane np. przez literaturę. To takie wyrazy jak *gorzałka* (zamiast *wódka*), *kiej* (zamiast *jak*).

Regionalizmami nazywamy wyrazy charakterystyczne dla danego regionu – i tak na Mazowszu na koguta powiemy po prostu *kogut*, w Wielkopolsce – *kurak* albo *kokot*, na Mazurach z kolei usłyszymy nazwę *piejak*. Tak samo sprawa się ma z ziemniakami – w Wielkopolsce zwane są one *perkami*, na Pomorzu *bulwami*, a na Podhalu *grulami*.

Przyczyn tego odrębnego nazewnictwa należy szukać w historii i folklorze danego regionu.

Gwara środowiskowa i zawodowa

Gwara zawodowa (język zawodowy) to odmiana języka środowiskowego. Posługują się nią członkowie określonej grupy zawodowej, np. żołnierze. Różnica między językiem ogólnym a gwarą zawodową nie polega wcale na innych zasadach gramatycznych, lecz na używaniu

słownictwa specjalistycznego, stosowaniu terminów niezrozumiałych często dla osób spoza danej grupy. Własną gwarę zawodową mają aktorzy, lekarze, informatycy itd.

Slang to typ socjolektu używany w grupach młodzieżowych. Jest bardzo ekspresywny. Od języka ogólnego różni się silnie zabarwionym emocjonalnie i wartościującym słownictwem. Możemy mówić także o gwarach tajnych – do takich zalicza się gwary złodziei i więźniów. Ale i te – w sporej części – zostały już zgłębione przez językoznawców.

Uwaga!

Pojęcia takie jak dialekt ludowy i gwara ludowa przydadzą się do interpretacji i analizy np. *Chłopów* Reymonta. Pamiętaj jednak, że autor nie odtwarza tu żadnej konkretnej gwary – to swego rodzaju zlepek gwar. Konsekwentnie i mistrzowsko posługiwał się gwarą góralską Kazimierz Przerwa-Tetmajer, z pochodzenia góral. Wspaniałą gwarą napisany jest jego cykl legend *Na skalnym Podhalu* (jak bardzo ta gwara różni się od języka literackiego możemy z łatwością przekonać się czytając choćby krótki fragment rzeczonych legend – na pewno nie będziemy w stanie zrozumieć określonych słów, choć możemy domyślać się go z kontekstu).